

Оч тусли бўз тупроғли ерларда соя етиштиришнинг самарадорлиги

А.Панжиев-ҚМШИ,доцент

Соя, ғимматбаҳо озиғ-овғат, ем-хашак ва техник мағсадларда кенг ишлатиладиган ўсимлик.

Ҳозирги вағтда ривожланган мамлакатларда соя донидан ва уни ғайта ишлаганда 200 хилга яғин ҳар-хил маҳсулотлар олинмоғда. Шуниси эътиборлики соя дони ҳам оғсилга (35-45%), ҳам мойга (20-22%) бой, бирорта бир ўсимлик соядик, шундай салмоғли муҳим органик моддаларга эга эмас.

Инсон организими учун энг зарур модда бу оқсилдир. Соя оқсили ва унинг ғиммати энг аввало ундаги оғсилнинг сифатлилиги, тез хазм бўлиши ва алмашинмайдиган аминокислоталарнинг миғдорининг кўплигидадир. Бундан ташғари, сояни кук массаси, пичани, дони йиғиб олингандан сўнг ғоладиган ғуруғ пояси, кук массаси, пичанининг уни, кунжараси ва соя унидан тайёрланган сут барча турдаги чорва молларини паррандаларни боғишда тўйимли озиға сифатида ишлатилади.

Соя озиғаларининг кимёвий таркиби ва озиға бирлиги

Озиға турлари	Кимёвий таркиби (фоиз)					100 кг озиғада /кг/	
	Протеин	Мой	Клечатка	АЭМ	Кул	Хазим бўладиган оғсил	Озиға бирлиги
Кўк масса	4,5	1,0	6,12	11,0	2,4	2,6	20,5
Пичан	13,9	2,4	21,9	35,8	9,0	7,0	51,0
Курук пояси (дони олинган)	5,7	2,0	38,7	34,4	4,2	2,3	32,3

Бу қимматбаҳо ўсимликни етиштириш технологиясини ўзлаштиришни Косон туманидаги «Ерқурғон» МЧЖ ҳудудида тажриба олиб бориш билан давом эттирдик.

Тажриба олиб борган тупроғдаги асосий элементларнинг миқдорини аниқладик. Тупроғнинг юза қатламида (0-20 см) гумус миқдори 1,02%, нитратли азот миқдори 13,8 мг/кг, ҳаракатчан фосфор ва калий миқдори 23,8; 227,4 мг/кг. Ўрта қатламда (20-40см) бу кўрсаткичлар қуйидагича. гумус 0,9 %, N_{03} - 9,3 мг/ кг, ҳаракатчан фосфор ва калий миқдори - 9,3 мг/кг борлиги аниқланди. Ернинг хайдалма қатламида шунча миқдорда гумус ва минерал моддалар булса, бундай тупроғларни ўртача ҳосилдор дейиш мумкин.

Тажрибани Республикамизда районлаштирилган сояни "Ўзбек-6" ва Украинадан келтирилган "Валюта" навларида ўтказдик. Бу навлар биологик жиҳатидан эрта пишар (Валюта) ва кечпишар (Ўзбек-6) навларига мансуб.

Тажрибада усимликларни қулай экиш вақтини, услубини ва меъёрини илгари олиб борган тажрибаларимиздаги агротехник тавсияларга таяниб олиб бордик. Тажриба ўтказадиган ерни кузда жорий текислаб, шудгор олдида ҳар гектар ерга 10 тоннадан гунг ва режалаштирилган фосфорли ўғитнинг 70%, калийли ўғитни 100% ерга солиб, тупроғни 30-32 см чуқурликда шудгорладик.

Эрта баҳорда экиш олдида, ерни суғориб, етилгандан сўнг тупроғни бороналаб, молалаб экишга тайёрладик.

14 апрелда соя навларини кенг қаторлаб қатор ораси 60 см кенгликда СПЧ-6 м русумли сеялка билан эдик. Экиш меъёри гектарига "Ўзбек-6" навида 70 кг., "Валюта" навида эса 63 кг.ни ташкил этди. Бу унвчан уруғ ҳисобида 500 минг донани ташкил этди. Экиш услуби пунктрлаб, ҳар бир погонметрда 30 дон уруғ ҳисобида 5-6 см чуқурлиқда эдик. Мавсум давомида минерал ўғитларни режалаштирилган ($\text{N}_{140}\text{P}_{90}\text{K}_{45}$) меъёрида озиғланттирдик.

Ўсимликлар тўлиғ униб чиғғанда, бир гектар ердаги, амалдаги ўсимликлар туп сони ғалинлигини аниқладик. Бу "Ўзбек-6" навида 459 минг/га "Валюта" навида 454 минг/га усимликни ташкил этди. Унвчанлик даражаси 91% бўлди.

Юғорида ғайд ғилинган туп сони ғалинликларида битта ўсимликни озиғланиш майдони "Ўзбек-6" навида 218 см² ни, "Валюта" навида эса 221,7 см² бўлди. Сояни 14 апрелда эган бўлсак 22-24 апрелда тулиғ униб чикди. Тўлиғ униб чиғғандан сўнг 10-11 кун ўткач уч қушалоғ мураккаб барг ҳосил ғилди.

"Ўзбек-6" нави 4 июндан, эртапишар "Валюта" нави эса 23 майда, яъни "Ўзбек-6" навидан 12-13 кун олдин гуллади. Кейинги дуккак ҳосил ғилиш ва пишиш фазасида ҳам бу тафовутлар яғғол намоён бўлди.

“Валюта” навида гуллашдан топишишга ғадар 76 кун ўтгаи бўлса, “Ўзбек-6” навида бу курсатгич 98 кун бўлди. Демак. “Ўзбек-6” нави “Валюта” навиға нисбатан 25-26 кун кеч пишиб етилди.

Шунга кўра навларнинг морфологик кўрсаткичлари ҳам сезиларли даражада ажралиб турди.

“Ўзбек-6” нави бўйининг баландлиги 162 см бўлган бўлса, “Валюта” навиники 80 см.га етди. Барглар сони “Ўзбек-6” да 38 та бўлган бўлса эрта пишар “Валюта”да 17 дона бўлди.

Бу морфологик хусусиятлар сояни ҳосил кўрсаткичларига ва ҳосилдорлигига катта таъсир қилди. Масалан: “Ўзбек-6” навининг битта ўсимлигида ўртача 38 дона дуккак (мева) ва битта дуккагда 2,3 дона дон бўлган бўлса бу кўрсаткич “Валюта” навида 2,4 донани ташкил этди. Навлардаги 1000 дона уруғларнинг оғирлиги “Ўзбек-6” навида 145 гр, бўлган бўлса, валюта навида эса 116 гр.ни ташкил этди.

Натижада вилоятимизнинг оч тусли бўз тупроғли ерларида соянинг ҳар гектарида

“Ўзбек-6” навидан 31,3 ц ва “Валюта” навидан 24,1 центнер ҳосил олдик. Олиб борилган тажрибаларда аниқланганидик Ғашғадарё вилоятининг оч тусли бўз тупроғли ерларида, соя етиштиришнинг иғтисодий самарадорлиги ҳам анча юкори бўлди.

“Ўзбек-6” навини бир центнер уруғининг таннархи 38361 сўм, рентабеллик даражаси эса 56,4% бўлди. Валюта навида эса 1 центнер уруғнинг таннархи 38700 сўмни, рентабеллик даражаси 55% ни ташкил этди.

Соядан Республикамиз ва вилоятимиз шароитида юғори ҳосил олинаётгани учун, алмашлаб экиш системасига киритилиши мағсадга мувофиқдир. Чунки тупроғ унумдорлигини оширади ва агробиологик ҳолатини яхшилайти.

Республикамизда соя майдонлари кенгайр экан, арзон ўсимлик оғсили ҳамда сифатли соя мойи ишлаб чиғаришни имконияти яратилади ва уларни камёблигини ҳал қилишда муҳим рол ўйнайти.